

Kuitert ondersteboven

Steven Dorrestijn

Geschreven voorjaar 2017.

Op 8 september 2017 is Kuitert op 92 jarige leeftijd overleden.

Ongeveer 20 jaar geleden bezocht ik een lezing van de beroemde en ook wel beruchte gereformeerde theoloog Harry Kuitert over zijn boek over Jezus (Kuitert 1998). Ik kwam naast een groepje leeftijdsgenoten te zitten. Toen we wat aan de praat raakten vertrouwde een van hen mij toe: “Wij mogen hier eigenlijk niet komen, want wij doen een theologie-opleiding”. Dat geeft de spanning rondom Kuiterts denken treffend weer. Veel kerkgangers menen dat Kuitert feitelijk zijn geloof heeft verloren. Zoals hij denkt, past hij eigenlijk niet meer binnen de kerk. Erger, misschien dat hij zelfs anderen mee zou kunnen slepen in het voortdurend maar betwijfelen van geloofszekerheden. Daartegenover staan evenzovele anderen voor wie Kuitert een welkome vernieuwer binnen de kerk is. Zij vinden herkenning bij Kuitert omdat ze zelf ook verwijderd zijn geraakt van de oude dogma’s en manier van geloven. En ze verlangen naar ruimte om daarover met kerkgenoten in gesprek te gaan.

Eind vorig jaar (2016) verscheen van de hand van Gert J. Peelen een biografie over Harry Kuitert: *Spreken over boven* (Peelen 2016). In *Trouw* verscheen een recensie aangevuld met drie portretten van mensen die vertellen hoe zij Kuitert zien. De teneur van die portretten is positief. Hier komt Kuitert vooral als welkome kerkvernieuwer naar voren. In *Kerkleven* (2017 nr. 1) reageerde mijn vader, Bernard Dorrestijn, op de recensie en portretten in *Trouw* met een artikel over ontwikkelingen in het geloof. Mijn vader verwoordt vooral de positie die kritisch staat ten opzichte van de betekenis van Kuitert voor geloof en kerk. In tegenstelling tot mijn vader herkende ik juist veel in de positieve artikeltjes in *Trouw*. In dit artikel wil ik wat verder ingaan op de spanning rond Kuiterts theologie. Hoort bij een kerk dat ieder lid voorgeschreven zaken moet geloven, of is de betekenis van het begrip kerk groter en hoort iedereen erbij? Kunnen discussies zoals rond Kuitert in de kerkgemeenschap gevoerd worden en onderdeel uitmaken van een levende kerk?

Twee geloven

Dorrestijn senior zet in zijn artikel kort maar krachtig een “oude” en een “nieuwe” visie op geloof en bijbel naast elkaar. Kuitert geldt daarbij als een wegbereider van de nieuwe, meer vrijzinnige visie, waarin God en bijbel worden gezien als uiteindelijk berustend op verbeeldingen van mensen. Mijn vader stelt dat hij zelf de oude visie blijft verkiezen, waarin de Bijbel een buiten ons bestaande

werkelijkheid van God aan mensen openbaart. Hoewel de Bijbel niet woord voor woord letterlijk genomen moet worden, gaat het veel te ver om te stellen dat alle verhalen en zelfs God maar “verzinseltje” van mensen zijn. Het verschil tussen de twee visies is groot, stelt hij, nog wel groter dan die tussen de Rooms-Katholieke en Protestantse Kerk. “Twee geloven op één kussen...”, gaf hij zijn stuk als titel mee. “Daar slaapt de duivel tussen”, volgt daarop, zoals iedereen wel weet.

Die spreuk hoor je niet veel meer. Er wordt veel milder over gemengde huwelijken gedacht. Het is een van de onderwerpen waarover ook mijn vader zelf in de loop van zijn leven anders is gaan denken. Bovendien heeft hij altijd meegewerkt aan het oecumenische proces en gezamenlijke diensten met katholieken en protestanten georganiseerd. Het was bij die gelegenheden op tweede kerstdag en tweede paasdag dat ik als kind in de grote Katholieke kerk van Silvolde kwam. Ik betwijfel of het wel zo handig is om die oude spreuk erbij te halen.

De Reformatie heeft daarnaast de wereld verscheurd en veel oorlogen met zich meegebracht. Het is toch niet te hopen dat de oude en de nieuwe visie ook maar een klein beetje daarvan teweeg zouden brengen. Nu is het helaas wel zo dat er ook in onze tijd veel conflict en oorlog is met religie als een belangrijk twistpunt. We beleven een botsing van culturen waarbij een deel van de moslimwereld zich terugtrekt in een fundamentalistisch geloof, tegenover de westerse moderne samenleving die als goddeloze wereld wordt gezien. De verschillen tussen een oude en een nieuwe visie binnen de protestantse kerk in Nederland lijken me gelukkig bij lange na niet zo gevaarlijk en ontvlambaar.

Maar in ieders persoonlijk denken en leven kan de overgang van Bijbelvast rechtzinnig naar meer vrijzinnig geloven wel degelijk enorm ingrijpend zijn en veel innerlijke strijd opleveren. Dat is in ieder geval mijn eigen ervaring. Voor de kerk als instituut zijn de gevolgen ook verstrekkend. Kerkgebouwen staan overal te koop. Had het anders kunnen lopen? Valt het tij te keren? In welke vorm zou de kerk een grotere rol in de maatschappij kunnen spelen? Voor de toekomst van de kerk lijkt het mij van levensbelang om het denken en spreken over wat God en voor iedereen betekent binnen de kerk een plaats te geven. Als ik bij mezelf naga, dan geloof ik dat er heel wat mensen de kerk verlaten die liever waren gebleven, als er maar meer ruimte was voor de eigen geloofservaring. De nadruk op de persoonlijke beleving is er vanouds ruimschoots in de protestantse kerken, maar toch is het paradoxaal genoeg nogal ingekaderd wat ieder persoonlijk moet geloven.

Kuitert en de kerk

En nu komen we terug bij Kuitert. Hij hoort bij de blijvers, niet bij de kerkverlaters. Maar kerkgangers en kerkbestuur hadden hem soms graag zien vertrekken. Een periode lang, rond 1970, waren er voortdurend onderzoeken door de synode. Uiteindelijk mocht Kuitert altijd gewoon kerklid blijven. Hij is zichzelf ook altijd als onderdeel van de kerk blijven beschouwen. Kan de kerk een thuis zijn voor iedereen, met ruimte voor vernieuwing en een verscheidenheid van manieren van geloven? Of moet de kerk het enig ware geloof verdedigen omdat alleen daarmee eenheid bewaard kan worden en tegenwicht geboden kan worden tegen het onrecht en ongeloof in de wereld? Dit zijn vragen die voor ieder persoonlijk en voor de kerk van groot belang zijn. En de persoon en het werk van Kuitert staan in het teken van deze thema's.

De biografie van Peelen over Kuitert heb ik met voldoening gelezen. Voor het grootste deel is het een boeiend boek. Velen zullen het overigens te omvangrijk en te specialistisch vinden. Maar het is zeker aan te bevelen voor wie geïnteresseerd is in de geschiedenis van de gereformeerde kerk en theologie in de afgelopen decennia. Het eerste deel van het boek beschrijft het persoonlijke leven van Kuitert mooi in balans met zijn denken en de historische en maatschappelijke omstandigheden. Ik houd van zulke biografieën, waarin een beeld van een heel tijdperk wordt geschetst aan de hand van persoonlijke levensbeschrijvingen. Zoals de uitgever opmerkt in het voorwoord is dit eigenlijk een onvoltooid boek. Schrijver Peelen overleed voor hij het boek kon afronden. De laatste hoofdstukken bevatten enkel samenvattingen van Kuiterts recente boeken met los daaraan toegevoegd een schets van zijn leven (gredigeerd door Petra Pronk). De mooie samenhang uit het begin, tussen leven, werk en tijdsbeeld, wordt aan het eind wel wat gemist.

Wat aan het einde van het boek ook wordt gemist is een rode lijn, een duiding van de carrière en het leven van Kuitert. Dat komt deels omdat het boek niet af is. Maar schrijver Peelen merkt ook ergens op dat hij moeite heeft een ontwikkeling te ontdekken in het leven van Kuitert. Er mist een doorslaggevende gebeurtenis, een doorbraak in het leven die zorgt voor een verhaallijn, zoals dat volgens Peelen bij biografieën vaak bij het geval is. Uit al het materiaal dat hij heeft verzameld en gepresenteerd verschijnt volgens mij echter wel degelijk zo'n verhaallijn. Dat er nooit een plotselinge, dramatische doorbraak in Kuiterts denken plaatsvindt, is paradoxaal genoeg namelijk precies wat Kuitert karakteriseert en wat hem zo'n succesvol denker en schrijver maakt. Kuitert denkt onbevangen. En hij gelooft wat hij gelooft.

Geloven wat je gelooft

Gedurende Kuiterts hele carrière zien mensen om hem heen al aankomen dat er voor hem van de oude geloofsinhouden uiteindelijk niet veel meer over zal blijven. Wat mij opvalt in de biografie, is dat Kuitert dat zelf opmerkelijk genoeg veel minder zag aankomen. Hij staat heel onbevangen tegenover zijn eigen geloofservaring en denken. Kuitert vraagt zich niet af of hij wel mag denken wat hij denkt. En hoewel door al zijn gedenk zijn geloof enorm verandert, blijft er toch meer over dan al de mensen vrezen die hem met argwaan volgen. Het geloven verdwijnt niet. Wel verandert het flink van vorm. Het is niet langer een zeker weten over boven. Eerder is het een blijvend zoeken naar begrip van de aard van religiositeit en van God. Iets meer verborgen maar heel belangrijk en boeiend vind ik dat daar ook een vertrouwen doorheen straalt dat mensen zich blijvend religieus aangesproken zullen weten. Kuitert durft zijn gedachten en geloof in die richting te laten gaan en te volgen omdat hij blijkbaar niet zo het gevoel heeft dat je dan van je geloof valt, iets verliest. Hij hoeft niet precies zus of zo over dingen te denken omdat dat moet “van zijn geloof”. Kuitert gelooft... wat hij gelooft.

Deze eigenschap van Kuitert is ongetwijfeld een van de redenen waarom hij moeilijke zaken toegankelijk weet uiteen te zetten. De leesbaarheid van zijn boeken wordt geroemd door zowel vriend als vijand. Dit kan ook doorslaan; zijn stijl wordt soms ook al te analytisch gevonden. Met dat geredeneer is Kuitert toch weer typisch een gereformeerde. Met redeneren kun je dogma's opstellen en proberen te bewijzen en je kunt er geloofstellingen weer mee afbreken. Maar hoe mensen religieus geraakt en aangesproken worden en het vertrouwen dat dat altijd weer gebeuren zal, valt er niet mee uit te drukken.

Kuiterts bekende oneliner is: “Alle spreken over boven komt van beneden.” En tegenwoordig beseft hij zelf (wat zoals gezegd iedereen om hem heen eigenlijk allang zag aankomen) dat zijn visie is dat God in de verhalen van mensen zijn bestaan vindt. Zo lijkt het gemakkelijk, zeker vanuit een traditie van dogmatisch geloven beoordeeld, dat voor Kuitert en wie zo denken als hij, er van het geloof niets meer over blijft. Maar dat is echt niet het hele verhaal. Het doet te kort aan de religiositeit van al die mensen die niet zeker weten maar wel zoeken en begaan zijn. Wat Kuitert naar voren wil brengen is niet een goddeloze wereld, voor wie dat mocht denken. En hij zegt ook niet, wat mijn vader suggereert met zijn beschrijving van de nieuwe visie op geloven, dat de Bijbelverhalen en God in die verhalen alleen maar een verzinseltjes van mensen zijn. Er staat nergens: God is maar een verzinsel, want het is een verhaal. Eerder is het antwoord op de vraag of God bestaat: Ja in de verhalen van mensen.

Misschien hoef je niet te zeggen: “slechts in de verhalen van mensen”. Je kan je ook volmondig zeggen: “in verhalen, maar liefst”. Want daar zit nog heel veel onder, achter of boven wat niet zo te zeggen en te beredeneren of zelfs te weten valt. Wat ik door mensen zoals Kuitert heb leren vermoeden en waarderen, is dat God, religiositeit en kerk best eens zouden kunnen voortbestaan zonder dat mensen hoeven te bedenken en te controleren op welke manier precies. Verwondering over het feit dat mensen zich religieus aangesproken voelen en vertrouwen dat dit zal blijven gebeuren zijn misschien op de lange duur een betere en fijnere basis voor de kerk dan dogma’s en synodes.

Ondersteboven

Het is wel een eer dat er tijdens je leven een uitgebreide biografie over je verschijnt. Het lijkt me ook eigenaardig, dat anderen zo over je spreken, dingen zeggen die soms niet kloppen, of dingen in ieder geval heel anders zien dan je ze zelf ziet. In ieder geval merk ik bij mezelf een zekere gêne om te lezen, denken en schrijven over ene Harry Kuitert die ik niet persoonlijk ken en dit schrijfsel wel onder ogen zou kunnen krijgen. Ik weet niet of ik daarbij het onderste boven heb weten te krijgen of dat ik Kuitert ondersteboven heb neergezet. Vandaar maar even opgemerkt dat alles wat hier over Kuitert is beweerd, is wat twee Dorrestijns ervan denken. De junior, hier aan het woord, sluit graag af met nog eens te zeggen dat hij zich bij de geportretteerden in *Trouw* voegt voor wie Kuiterts werk iets in hun leven heeft betekend.

Bronnen

Kuitert, H. M. (1998). *Jezus: nalatenschap van het christendom: schets voor een christologie*. Baarn: Ten Have.

Peelen, G.J. (2016), *Spreken over Boven: Kuitert, een biografie*. Amsterdam: Vesuvius.

Dorrestijn, B.J. (2017), Twee geloven op een kussen... *Kerkleven* 2017, nr. 1. p.1.

door Bernard Dorrestijn

Twee geloven op een kussen...

De boekrecensie in Trouw van 24-11-2016 over 'Spreken over Boven, Harry Kuitert, een biografie', door Gert J. Peelen en drie interviews met lezers, trokken mijn aandacht. Zo zeer zelfs, dat ik er op deze plaats graag even op terug kom.

Het is al heel lang bekend dat prof. Kuitert (en velen met hem) een bepaalde (vooral nieuwe) visie op geloof en Bijbel aanhangt. Ter onderscheiding van de Oude visie, betitel ik die van Kuitert e.a. als de Nieuwe visie. Aan de buitenkant lijken de Oude en Nieuwe precies op elkaar, maar in werkelijkheid bewegen ze zich op de grootst mogelijke afstand van elkaar. Hieronder volgt wat ik er van begrepen heb en hoe ik er over denk. Volgens mij is het verschil tussen katholicisme en het protestantisme er niets bij!

Oude visie

We weten onderhand allemaal wel dat de Bijbel niet regelrecht door de Here God gedictieerd is, maar dat wil nog niet zeggen dat het allemaal louter mensenwerk is. Het zou toch wat zijn dat de uitspraken over de Here God en de verhalen van/over Abraham, Izaak, Jacob, Jozef, Mozes, Samuel, David, Jesaja, Zacharias, Johannes de Doper, Jezus, Lucas, Petrus, Paulus en Johannes allemaal maar praatjes van hier beneden zouden zijn! Die verhalen zijn toch wel zo schoon dat ze toch niet gewoon in een mensenbrein omhoog gekomen kunnen zijn, die toch wel van Boven gekomen zijn. Dat te mogen geloven kan je enorm aangrijpen en blij maken!

En in die verhalen komt de Here God naar voren. En Die vraagt ons Hem lief te hebben boven alles en onze naaste als ons zelf. Er staat ook dat de Here God geest is en dat die Hem aanbidden Hem aanbidden in geest en in waarheid. En er staat ook dat Jezus is opgestaan uit de dood; dat is een geestelijke opstanding. Zo mogen ook wij geestelijk opstaan. Dat allemaal

te mogen geloven is geen prestatie onzerzijds, het is een genadegave van Boven. We kunnen het elkaar ook niet geven, we kunnen er enkel van spreken en er om bidden.

De Nieuwe visie

Ja, die uitspraken over de Here God en die verhalen van/over Abraham, Izaak, Jacob, Jozef, Mozes, Samuel, David, Jesaja, Zacharias, Johannes de Doper, Jezus, Lucas, Petrus, Paulus en Johannes, zijn allemaal wel heel mooie uitspraken en verhalen, maar ze komen allemaal van hier beneden, ze zijn allemaal door enkele zeer getalenteerde mannen zelf bedacht. De Here God is slechts een gedachte, weliswaar een prachtige, maar het is maar een gedachte. Maar bij die gedachte kun je je wel enorm wel bij vinden en ze kan je heel veel troost bieden en je ook tot heel veel naastenliefde aanzetten. En we bidden ook wel tot die gedachte. In die gedachte staat Jezus ook op, maar niet echt, het is maar beeldspraak. En in deze visie staan wij ook op, maar niet echt, het is maar beeldspraak, maar we worden er wel heel blij van!

Ontmoeting Elizabeth en Maria - schilderij Rembrandt van Rijn

Het moge duidelijk zijn dat ik niet van de Nieuwe visie ben. Maar ik weet ook wel dat we het geloof van/in de Oude visie niet zo maar eventjes aan elkaar door kunnen geven. Ongeveer 25 jaar geleden (jubileum 125 jaar Chr. onderwijs te Varsseveld) heb ik me nogal verdiept in de gedachten van de dominees Hermann Friedrich Kohlbrugge (Elberfeld, D.) en B.W.H. van Linschoten (Varsseveld). Zij benadrukken zeer speciaal dat het de Heilige Geest is die het geloof werkt en schenkt. Ze waren wel voor het breeduit zaaien van het Evangelie, maar benadrukten steeds weer dat de wasdom van Boven moe(s)t komen.

Bernard Dorrestijn,
lid Prot. Gem. Silvolde.

Door de wereld gaat een woord

Refrein:

Here God, wij zijn vervreemden
En het drijft de mensen voort:
door te luis'tren naar uw stem.
'Breek uw tent op, ga op reis
Breng ons saam met uw
onthoemden
Naar het land dat ik u wijs.
Naar het nieuw Jeruzalem.

J. Wit,
Evangelische Liedboek 263